

ИНСТРУМЕНТИ ПЛАТНОГ ПРОМЕТА

Марија Ковачевић и Тамара Гајић
Војска Србије

Систем функционисања платног промета утиче на количину новца у оптицају и финансијску стабилност земље. Његова неефикасност утиче на повећану тражњу за новцем и увећање оптицајне новчане масе. Тешкоће у плаћањима по основу дужничко-поверилачких односа изазвале би погоршања финансијског система земље, повећања трошкова производње, нарушавања репродукционих циклуса и привредне нестабилности.

Кључне речи: *платни промет, инструменти платног промета, новчана маса, финансијска стабилност*

Увод

Послови платног промета су посреднички банкарски послови јер се банка појављује у улози посредника између дужника и повериоца, а који се обављају у име и за рачун клијената банке. За коришћење услуга платног промета банка наплаћује провизију. Платни промет, као неутрални банкарски посао представља сва плаћања која се врше у новцу између домаћих лица и између домаћих и страних лица, како физичких тако и правних лица. У зависности од тога ко су учесници у платном промету, домаћа или домаћа и страна лица, разликујемо унутрашњи и међународни платни промет. У платном промету са иностранством један од учесника је нерезидент. Платни промет је пребачен у банкарски систем након ступања Закона о платном промету 2003. године. Овим законом уређени су послови платног промета, права и обавезе банака и клијената.

У раду је акценат дат на инструменте унутрашњег и међународног платног промета. Сваки од поменутих инструмената има своју улогу у платном промету, а у циљу ефикасног функционисања платног система потребно је да се новчана средства што мање задржавају у каналима платног промета. Народна банка Србије је овлашћена да уређује, контролише и унапређује функционисање платног промета у Републици Србији, а све то у складу са Законом о платном промету.

Појам платног промета

Платни промет подразумева сва плаћања на свим релацијама између физичких и правних лица. Ако се посматра позиција у којој се налазе физичка или правна лица, он може бити *унутрашњи* или *међународни*. Унутрашњим платним прометом подразумевају се сва готовинска или безготовинска плаћања која су извршена у

домаћој односно националној валути, док се међународни платни промет односи на плаћања која се врше између субјеката различитих земаља у иностраној валути. Унутрашњи платни промет може укључивати само плаћања преко рачуна, ако је у питању платни промет у ужем смислу, односно сва плаћања у земљи која укључују директна плаћања између поверилаца и дужника без посредовања и без плаћања преко банака ако је у питању платни промет у ширем смислу.

Инструменти унутрашњег платног промета

Инструменти платног промета су обрасци које се користе у новчаним трансакцијама у корист или на терет клијента банке. Облик, садржина и начин коришћења платних налога за динарске трансакције преко текућег рачуна, прописане су законом. Облик, садржину и начин коришћења платних налога за трансакције преко других платних рачуна својим интерним актима одређују пружаоци платних услуга¹. Класификација инструмената унутрашњег платног промета:

- налог за уплату,
- налог за исплату,
- налог за пренос,
- налог за наплату.

Инструменти готовинског платног промета су налог за уплату и налог за исплату, док су инструменти безготовинског платног промета налог за пренос и налог за наплату. Они могу бити у писаној или у електронској форми.

Налог за уплату је инструмент готовинског платног промета који се користи за уплате у готовом новцу у корист рачуна примаоца. Састоји се од два примерка, од којих први након овере остаје уплатиоцу, док други остаје банци за евиденцију². Елементи налога за уплату приказани су на Слици 1.

уплатилац		НАЛОГ ЗА УПЛАТУ		
		шифра плаћања	валута	износ
		[ ]	[ ]	[ ]
сврха уплате		рачун примаоца		
		[ ]		
прималац		модел и позив на број (одобрење)		
		[ ]	[ ]	
печат и потпис уплатиоца				
_____				
место и датум пријема		датум валуте		
_____		_____		

Образац бр. 1

Слика 1 – Налог за уплату³

¹ др Жељко Рачић, Банкарство, Нови Сад 2018.

² Хаџић, М, (2018), Банкарство, Универзитет Сингидунум, Београд.

³ Одлука о облику, садржини и начину коришћења образаца платних налога за извршење платних трансакција у динарима (www.nbs.rs, преузето 04.03.2019. године)

Налог за исплату је платни налог који се користи за исплате готовог новца са текућег рачуна клијента. Састоји се из два примерка. Први примерак се даје исплатиоцу, док други остаје банци као доказ о извршеној исплати. Елементи налога приказани су на Слици 2.

НАЛОГ ЗА ИСПЛАТУ		
платилац	шифра плаћања	валута
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
сврха исплате	износ	
<input type="text"/>	<input type="text"/>	
примацац	рачун платиоца	
<input type="text"/>	<input type="text"/>	
печат и потпис платиоца	модел и позив на број (задужење)	
<input type="text"/>	<input type="text"/>	
место и датум пријема	датум извршења	
<input type="text"/>	<input type="text"/>	

Образац бр. 2

Слика 2 – Налог за исплату⁴

Налог за пренос представља платни налог за пренос новчаних средстава са текућег рачуна на текући рачун. Налог за пренос се штампа у једном примерку, на основу ког се врши задужење рачуна дужника и одобрење рачуна повериоца. Његови елементи приказани су на Слици 3.

НАЛОГ ЗА ПРЕНОС		
платилац	шифра плаћања	валута
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
сврха плаћања	износ	
<input type="text"/>	<input type="text"/>	
примацац	рачун платиоца	
<input type="text"/>	<input type="text"/>	
печат и потпис платиоца/примаоца	модел и позив на број (задужење)	
<input type="text"/>	<input type="text"/>	
место и датум пријема	рачун примаоца	
<input type="text"/>	<input type="text"/>	
	модел и позив на број (одобрење)	
	<input type="text"/>	
	датум извршења	☐ хитно
	<input type="text"/>	

Образац бр. 3

Слика 3 – Налог за пренос⁵

⁴ Одлука о облику, садржини и начину коришћења образаца платних налога за извршење платних трансакција у динарима (www.nbs.rs, преузето 04.03.2019)

Налог за наплату користи се када поверилац иницира да изврши наплату са рачуна дужника. Поверилац може да иницира наплату у следећим случајевима:

- када добије овлашћење које дужник даје својој банци и свом повериоцу,
- наплата доспелих хартија од вредности и других инструмената обезбеђења плаћања,
- наплата отвореног акредитива,
- наплата провизије за услуге платног промета,
- наплата извршних решења издатих на основу закона и извршних судских решења.

Елементи налога за наплату приказани су на Слици 4.

Слика 4 – Налог за наплату⁶

Организација унутрашњег платног промета

У оквиру сектора за послове са привредом/становништвом банка обавља послове платног промета. Вршење платног промета у земљи обавља се применом јединственог плана рачуна и јединствених инструмената платног промета, при чему се банка придржава следећих правила:

- постојање јединствене технологије,
- постојање јединствене комуникационе мреже за пренос и обраду података,
- рационална организација мреже носилаца,
- примена међународних и домаћих стандарда за вршење платног промета,

⁵ Одлука о облику, садржини и начину коришћења образаца платних налога за извршење платних трансакција у динарима (www.nbs.rs, преузето 04.03.2019)

⁶ Одлука о облику, садржини и начину коришћења образаца платних налога за извршење платних трансакција у динарима (www.nbs.rs, преузето 04.03.2019)

- брз, сигуран и рационалан пренос средстава између учесника,
- слободно располагање средствима на рачунима,
- обезбеђивање података и обрада података.

Учесници у платном систему у Републици Србији су⁷:

- Народна банка Србије,
- банке ,
- институције електронског новца,
- платне институције,
- јавни поштарски оператор,
- инвестициона друштва са седиштем у РС која послују у складу са законом којим се уређује тржиште капитала,
- Република Србија, аутономна покрајина или јединица локалне самоуправе, орган јавне власти, као и привредно друштво и друго правно лице чији је оснивач и за чије обавезе јемчи РС,
- оператор другог платног система,
- Централни регистар, депо и клиринг хартија од вредности или други оператор система за поравнање финансијских инструмената.

Послови платног промета обухватају следеће:

- отварање и затварање рачуна,
- плаћање са рачуна на рачун,
- евидентирање промета на рачуну,
- извештавање о ликвидности учесника и носилаца платног промета.

Суштина платног промета је ефикасно функционисање привреде, а његовом добром организацијом постиже се несметан проток трансакција. Добро организован платни промет омогућује несметане токове платних средстава, повећава привредну активност и ликвидност.

Инструменти међународног платног промета

Најстарији инструмент међународног платног промета јесте *међународна банкарска дознака* која представља писмени налог једне банке за исплату одређеног износа одређеном лицу – кориснику исплате⁸. Учесници код банкарске дознаке су: налогодавац, банка налогодавца, коресподентска банка и корисник дознаке. Овај инструмент међународног платног промета претежно је распрострањен у плаћањима услуга, аванса и робног плаћања, где постоји поверење између учесника и мала је вероватноћа ризика неплаћања. Поступак реализације међународне банкарске дознаке је следећи: Налогодавац даје налог домаћој банци да у своје име изврши одређену дознаку у иностранству. Када банка прима захтев од стране налогодавца она проверава да ли налогодавац располаже одговарајућим покрићем, и даје налог

⁷ др Жељко Рачић, Банкарство, Нови Сад, 2018.

⁸ др Жељко Рачић, Банкарство, Нови Сад, 2018.

коресподентској банци у иностранству да изврши исплату назначеног износа субјекту који је наведен у налогу. Инострана банка по пријему налога врши исплату дознаке кориснику. Исплата се врши чеком или исплатом у готовини.

Класификација међународних банкарских дознака:

- ностро и лоро дознаке,
- робне и неробне дознаке,
- условне и безусловне дознаке,
- конвертибилне и клириншке дознаке,
- обичне и телеграфске дознаке.

Међународни документарни акредитив служи као средство обезбеђења и као средство плаћања. Може се дефинисати као уговор на основу ког банка која отвара акредитив по налогу свог комитента – налогодавца преузима обавезу да ће извршити плаћање кориснику акредитива, или да ће дати овлашћење некој другој банци да изврши то плаћање уз подношење одређеног писменог документа⁹.

Субјекти који учествују су:

- налогодавац – лице које банци даје налог за отварање акредитива.
- акредитивна банка – банка која на основу примљеног налога отвара акредитив у своје име, а за рачун комитента.
- корисник акредитива – лице у чију корист се отвара акредитив.
- авизирајућа банка – њена обавеза је да обавести корисника акредитива о томе да је исти отворен у његову корист.
- потврђујућа банка – авизирајућа банка која прихвата да кориснику акредитива омогући располагање акредитивног износа.
- исплатна банка – банка која је од стране акредитивне банке овлашћена да исплати акредитивни износ.
- негоцирајућа банка – банка која је овлашћена од стране акредитивне банке да откупи акредитивне менице.

Међународни документарни инкасо је инструмент плаћања где банка има обавезу да наплати потраживање које продавац има према купцу, а продавац/налогодавац има обавезу да плати провизију и трошкове банке.

Предности међународног документарног инкаса¹⁰:

- ниска цена услуге,
- погодност код производње за непознатог купца,
- служи као средство обезбеђења и плаћања.

Међународна меница представља средство плаћања где трасант издаје налог трасату да у назначеном времену и месту исплати менични новчани износ субјекту који је именован на меници (ремитенту). Она се често користи за међународна плаћања и међународно кредитирање.

⁹ Живковић, А, Станкић, Р, Маринковић, С, (2012), Банкарско пословање и платни промет, Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду

¹⁰ Хаџић, М, (2018), Банкарство, Универзитет Сингидунум, Београд

Слика 5 – Образац менице¹¹

Издавање менице од стране трасанта представља прву меничну радњу. Након потписивања менице трасант је предаје ремитенту и тиме он постаје ремитентов дужник. Акцептирање менице је следећи корак под којим се подразумева да неко лице (трасат) својим потписом прихвата обавезу да изврши исплату менице. Пре акцептирања менице главни ремитентов дужник је трасант, док након акцептирања ту улогу преузима трасат. Наредна менична радња је авалирање менице. Менични авал представља изјаву којом неко лице гарантује да ће менични дужник да испуни своју меничну обавезу¹². Авал представља средство обезбеђења менице, којим се отклања могућност да менично потраживање остане ненаплаћено. Након авалирања менице, следи индосирање (пренос) менице где индосант (лице које преноси меницу) исписује одређену изјаву и на тај начин своја права преноси на новог повериоца (индосатара). Презентацијом менице ималац менице је дужан да у року од два дана након доспелости прикаже меницу меничном дужнику. Последња менична радња је исплата менице. Она се врши о њеној доспелости, а исплату врши главни менични дужник.

До престанка меничних права и обавеза долази у случајевима испуњења меничне обавезе, преноса меничне обавезе, поништењем менице, застарелости, опроштајем дуга, компензацијом или нестанком менице.

Међународни чек је хартија од вредности којом издавалац (трасант) даје налог трасату (банци) да имаоцу чека (ремитенту) исплати назначени новчани износ из трасантовог покрића. Издавање чека је прва чековна радња, али пре тога мора да се провери да ли трасант има адекватно новчано покриће код трасата. Након издавања чека следи пренос чека, који се може вршити индосаментом, цесијом или обичном предајом. Презентирање чека је радња која се спроводи само у циљу исплате. Исплату чековне суме извршава банка код кога трасант има покриће. Опозивом чека трасант забрањује трасату да изврши исплату чека.

¹¹ Извор: <http://besplatniobrasci.com/tag/menica/> , преузето 05.03.2019.

¹² Бараћ, С, Хаџић, М, Стакић, Б, Иваниш, М, (2005), Организација банкарства, Универзитет Сингидум, Београд.

Међународно кредитно писмо представља инструмент платног промета где банка даје овлашћење лицу да код ино банке располаже одређеном сумом средстава, уз испуњење одговарајућих услова. У односу на чек, новчана сума се код међународног кредитног писма може сукцесивно исплатити. Учесници су: издавалац, банка асигнат издавалац кредитног писма, банка асигнант упућеник и корисник кредитног писма¹³.

Банкарска гаранција је инструмент међународног платног промета који обезбеђује сигурност извршавања уговорних обавеза из домаћих и међународних финансијских трансакција¹⁴. Овом гаранцијом банка гарантује да ће обавезе које проистичу из уговора бити извршене од стране дужника или од ње саме. Банке издају гаранцију код које купци имају отворен рачун, и тиме се она обавезује да ће платити робу у случају да купац као главни дужник то не изврши у предвиђеном року. Банкарска гаранција поседује својства неопозивости и безусловности. Неопозивост значи да банка нема право да одустане од гаранције коју је већ дала, а безусловност значи да поверилац одмах по настанку гарантованог случаја захтева исплату од банке гаранта, без покушаја принудне наплате потраживања од главног дужника. Корисници гаранција добијају могућност да реализују своја потраживања без судских спорова и парница, што је значајно у оквирима међународног пословања.

Закључак

Банке у склопу својих послова обављају и послове платног промета, а за пружање ових услуга наплаћују провизију. Што се тиче инструмената унутрашњег платног промета издавају се налог за уплату и исплату, као и налог за пренос и наплату. Путем ових налога грађани плаћају своје месечне обавезе увећане за банкарску провизију, и тиме користе налог за уплату, или ако желе да подигну новац са свог рачуна користе налог за исплату, а у случају да преносе средства са свог текућег рачуна на други текући рачун користе налог за пренос. Плаћање, исплата, пренос или наплата се врши у националној валути између домаћих физичких или правних лица. Код међународног платног промета међународна банкарска дознака је распрострањена код робног плаћања, авансног плаћања или плаћања услуга где постоји поверење између корисника услуга. Код међународног документарног инкаса банка има обавезу да наплати потраживање које продавац има према купцу, али она за своју услуга наплаћује провизију која иде на терет продавца. Меница је инструмент који се користи за међународна плаћања и међународно кредитирање. Лица која учествују у меничној радњи су трасант или издавалац менице, трасат или лице коме се упућује налог за исплату менице а то може бити банка, и ремитент или менични поверилац. Поред ових инструмената користи се и међународни чек, међународно кредитно писмо и банкарска гаран-

¹³ Хаџић, М, (2018), Банкарство, Универзитет Сингидунум, Београд.

¹⁴ Крстић, Б, (2001), Банкарство, Економски факултет, Ниш.

ција. Циљ међународног платног промета је да се омогући обављање разноврсних трговинских трансакција у иностраној валути, коришћењем разних инструмената плаћања. Банке као финансијске институције имају циљ да прошире спектар својих услуга, да их прилагоде потребама својих комитената, и да свака услуга буде квалитетно пружена у циљу очувања и повећања бонитета банке, радећи при том на благовременом извршењу дужничко – поверилачких односа и на ефикасном функционисању платног промета.

Литература

[1] Бараћ, С., Хаџић, М., Стакић, Б., Иваниш, М., (2005), Организација банкарства, Универзитет Сингидунум, Београд.

[2] Живковић, А., Станкић, Р., Маринковић, С., (2012), Банкарско пословање и платни промет, Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду.

[3] Крстић, Б., (2001), Банкарство, Економски факултет, Ниш.

[4] Одлука о облику, садржини и начину коришћења образаца платних налога за извршење платних трансакција у динарима.

[5] Хаџић, М., (2018), Банкарство, Универзитет Сингидунум, Београд.